

**Η "ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΙΣ" ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΩΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ: ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΕΣ Ή
ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΕΝΟΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΟΣ;**

*Σ. ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ*

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

α) Ποιο το περιεχόμενο της «εξελληνίσεως» των αλλόγλωσσων πληθυσμών των «Νέων Χωρών»;

β) Πώς χρησιμοποιήθηκαν οι εκπαιδευτικοί θεσμοί στη Μακεδονία για να αφομοιωθούν οι νέοι πληθυσμοί και να επιτευχθούν τα τρία δομικά και λειτουργικά στοιχεία της κοινωνικής αφομοίωσης: ο εκπολιτισμός (ή η πολιτισμική αφομοίωση), η δομική ενσωμάτωση και τέλος η ψυχολογική ταύτιση.

- Rumbaut, R. G. (2015). Social Assimilation of Immigrants. *Encyclopaedia of the Social and Behavioral Sciences*. Elsevier Science Ltd, σ. 81-87· Ηλιάδου-Τάχου & Ανδρέου (2018), ό.π.

-
- **γ) Η πρόκριση του μοντέλου της «εξελληνίσεως δια της εκπαιδεύσεως» είναι αποτέλεσμα των εκλογικών σκοπιμοτήτων των Φιλελευθέρων ή αποτελούν τις συνιστώσες για την οικοδόμηση του εθνικού οράματος;**

Περί «εξελληνίσεως» των ξενοφώνων δια της εκπαιδεύσεως

- Ο όρος «εξελλήνισις» χρησιμοποιήθηκε στα κείμενα της εποχής για να περιγραφεί ο στόχος της διαμόρφωσης ελληνικής ταυτότητας, στις συμπαγείς ομάδες των αλλογλώσσων ή κατά την ορολογία της εποχής των «ξενοφώνων», εντός της ελληνικής επικράτειας»

Ο όρος «ξενόφωνοι»

- Απαντάται σε όλα τα νομοθετικά κείμενα της περιόδου, δίπλα στον όρο «εξελλήνισις», για να προσδιοριστεί η ομάδα στόχος της αφομοιωτικής πολιτικής.
- Όπως έχει αποδειχθεί από την έρευνα, αυτοί που θεωρούνταν ξενόφωνοι έως το 1922 ήταν εκείνοι που δεν είχαν μητρική τους γλώσσα την ελληνική. Μετά την αποκατάσταση όμως των προσφύγων ως ξενόφωνοι στα κείμενα της εποχής νοούνταν πλέον αποκλειστικά οι σλαβόφωνοι.

- **Ο όρος «εξελλήνισις των ξενοφώνων» μελετήθηκε στα εξής αρχεία**

- α) Στο Αρχείο του Παύλου Καλλιγά (1915 , Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα)

- β) Στα Υπομνήματα, Επιστολές και Έγγραφα του Αρχείου Γληνού

- *«Υπόμνημα περί εξελληνίσεως των εν Μακεδονία και Θράκη ξενοφώνων Π. Καλλιγά και Σ. Δέλτα της 10^{ης} Μαΐου 1920»,*

- γ) Στα κείμενα του Αρχείου του Ελευθερίου Βενιζέλου (Μουσείο Μπενάκη)

- **-Στα κείμενα του Γραμματέα του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Π. Δημητριάδη**

- *Υπόμνημα Π. Δημητριάδη προς του ΔΣ του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων 23 Δεκεμβρίου 1927, στο οποίο προτάσσεται ως στόχος «η δια της εκπαιδεύσεως εξελλήνισις».*

-
- -Στα κείμενα των τοπικών παραγόντων των Φιλελευθέρων στη Μακεδονία προς των Ελευθέριο Βενιζέλο
 - δ) Στο περιοδικό της **Μακεδονικής Εκπαιδευτικής Εταιρείας «Νέοι Καιροί»**
 - ε) Στις Εκθέσεις Επιθεωρητών των σχολείων της Μακεδονίας
 - *ΓΑΚ Φλώρινας, Έκθεση Επιθεωρητή Φλώρινας Ιωαννίδη 1918*
 - Ηλιάδου-Τάχου, Σ (2006). «Εξελλήνισις των ξενοφώνων: Όψεις της εκπαιδευτικής πολιτικής στη Μακεδονία 1912-1936. Το παράδειγμα του νομού της Φλώρινας». *Κλειώ*, τ. 2, σ. 113-147.

Η επιλογή του όρου «ξενόφωνοι»

- Ο όρος ξενόφωνοι προτιμήθηκε από τους Φιλελευθέρους για μια σειρά από λόγους:
- α) γιατί σύμφωνα με τα κείμενα του Αρχείου Γληνού διαφοροποιούσε τους δεκτικούς στον εξελληνισμό «σλαβόφωνους», όπως αναγράφεται στα κείμενα, από τους «βουλγαρόφωνους» που έπρεπε να περιθωριοποιηθούν ή να διωχτούν, αφού αποτελούσαν τον «εθνικά άλλο», τον εχθρό.

-
- β) επειδή η εκφορά «ξενόφωνοι» αποτύπωνε την συμφέρουσα ελληνική εκδοχή, πως επρόκειτο για γλωσσική και όχι για εθνική μειονότητα, άρα η «εξελλήνισις» ήταν δουλειά του ελληνικού κράτους κατά αποκλειστικότητα που δεν επέτρεπε «ξένες παρεμβάσεις».
 - Επομένως η χρήση του όρου «ξενόφωνοι» ήταν μια πολιτική επιλογή των Φιλελευθέρων καθοριστικής σημασίας.

ΠΩΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΑΦΟΜΟΙΩΘΟΥΝ ΟΙ ΝΕΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ

- **Αναγκαία θεωρήθηκε η χρησιμοποίηση του μηχανισμού της εκπαίδευσης για την υλοποίηση της διαδικασίας του γλωσσικού εγγραμματισμού των αλλόγλωσσων πληθυσμών μέσα από αυτήν. Ο τελικός στόχος είναι η ένταξη των αλλόγλωσσων στην ελληνική κουλτούρα και η διαμόρφωση της ελληνικής ταυτότητας με ταυτόχρονη αποποίηση της «κατώτερης κουλτούρας» της γλωσσικής μειονότητας.**
- **Για την περιγραφή της «εξελληνίσεως» της α΄ περιόδου των Φιλελευθέρων, επιλέχτηκαν τα έγγραφα του Αρχείου Γληνού που αναφέρονται στους ξενόφωνους**

ΜΟΡΦΕΣ ΞΕΛΗΝΙΣΕΩΣ

A) αφομοίωση-εκπολιτισμός

B) Δομική ενσωμάτωση

Γ) Ψυχολογική ταύτιση

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ

- Το ζήτημα της αφομοίωσης των αλλόγλωσσων πληθυσμών της Δυτικής Μακεδονίας εντάσσεται στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που επιχείρησαν να επιβάλλουν στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού οι Φιλελεύθεροι.
- Και πραγματικά αυτή καθόρισε τις ιδεολογικές επιλογές και τις εκπαιδευτικές στρατηγικές της παράταξης των Φιλελευθέρων στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος.

Α) Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΉ ΑΦΟΜΟΪΩΣΗ Ή Ο ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

- Κύρια συνιστώσα της πολιτισμικής αφομοίωσης είναι κατά τους φορείς της Ελληνικής Διοίκησης στη Δυτική Μακεδονία η γλωσσική αφομοίωση των αλλόγλωσσων ή ξеноφώνων πληθυσμών. Κυριαρχεί η άποψη πως η γλωσσική μειονότητα της Δυτικής Μακεδονίας θα αφομοιωθεί πολιτισμικά αν προκριθεί ως εκπαιδευτική γλώσσα η δημοτική, ενώ η αποστολή του δασκάλου προσλαμβάνει σχεδόν μεσσιανικές διαστάσεις:
- Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, MMA/ΚΕΜΙΤ, Αρχείο Παύλου Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14
- ΓΑΚ Φλώρινας, , Φακ. 16, Επιθεωρητής Ιωαννίδης, Φλώρινα, 20.4.1918

Φορείς πολιτισμικής αφομοίωσης

- *Α) Ο εκπολιτιστικός ρόλος του δασκάλου: εθνικοί κήρυκες και απόστολοι*
- *Αρχείο Γληνού, Σχέδιον νόμου: Περί Εποπτείας και διοικήσεως της εκπαιδεύσεως εν τοις ξενοφώνοις συνοικισμοίς, Αύγουστος 1920, Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως (με διόρθωση χειρόγραφη : Περί εποπτείας και διοικήσεως σχολείων ξενοφώνων συνοικισμών).*
- *Αρχείο Γληνού, Περί Επιθεωρητών των ξενοφώνων σχολείων της δημοτικής εκπαιδεύσεως (διοικητικές ρυθμίσεις και διορισμοί επιθεωρητών και επιτροπών)*
- *Αρχείο Γληνού, Αιτιολογική Έκθεσις του Σχεδίου Νόμου Περί Διοικήσεως σχολείων ξενοφώνων συνοικισμων (25 Αυγούστου 1920, Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως)*
- *Υπόμνημα Περι Εξελληνίσεως των εν Μακεδονία και Θράκη ξενοφώνων Προς το Συμβούλιον του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων υπογεγραμμένο από Π. Καλλιγά, Σ Δέλτα, Βρυζάκη Αθ. στις 10 Μαΐου 1920*

Φορείς εξελληνίσεως

-
- « *«εκλήθημεν μετά την απελευθέρωσιν του τμήματος τούτου να εξελληνίσωμεν [τους κατοίκους] πάση δυνάμει και θυσία», το «αίσθημα ευθύνης των δημόσιων λειτουργών να φέρουν σε πέρας το εκπολιτιστικό και εξανθρωπιστικό τους έργο...», στο κράτος, «το κράτος έχει αναλάβει μέσω των εκπαιδευτικών την επιτέλεσιν της υψηλής [...] εν τω τμήματι τούτω εκπολιτιστικής και εξανθρωπιστικής αποστολής».*

- ΓΚ Φλώρινας, Φακ. 16, Επιθεωρητής Ιωαννίδης, Φλώρινα, 20.4.1918

Ο δάσκαλος ως εθνικός απόστολος

- *«Οι δάσκαλοι είναι οι φορείς του ελληνικού πνεύματος που θα φωτίσουν τους πληθυσμούς της Δυτικής Μακεδονίας», «ο ικανός δάσκαλος όχι μόνο δίδαξε τη γλώσσα στους μαθητές του ...αλλά και εις φανατικούς μετέβαλε τούτους Έλληνας και θερμοτάτους χριστιανούς»*
- ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχείο Παύλου Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24.02.1918, § 14.
- ΓΑΚ Φλώρινας, Φακ. 16, Επιθεωρητής Ιωαννίδης, Φλώρινα, 31.5.1918

Συνδρομή επαγγελματικών ομάδων και Συλλόγων

- **Να προετοιμαστούν για τοποθέτηση σε βουλγαρόφωνες κοινότητες: κατάλληλα προετοιμασμένοι**
- **Οι ιερείς** οι οποίοι θα ενισχύσουν τον ρόλο του σχολείου : *«ούτω θα υπάρχει ελπίς το σχολείον να αναδειχθεί ως ο κυριότερος παράγων του εξελληνισμού των βουλγαροφώνων πληθυσμών»*
- **οι ιατροί**, *«οι εις Μακεδονίαν διοριζόμενοι πολιτικοί υπάλληλοι ως και οι αξιωματικοί, υπαξιωματικοί, η εγκατάσταση μικροβιομηχάνων (παντοπωλών, καπνοπωλών, αρτοποιιών, καφεπωλών, γανωτών, υποδηματοποιών, ανθρακοπωλών και άλλα) και μικρεμπόρων*

-
- *Συνδρομή επαγγελματικών ομάδων και συλλόγων: διάδοση προσκοπισμού με τον τρόπο που διαδόθηκε στη Δυτ. Μακεδονία μέχρι το 1920, διορισμός καλών γιατρών*
 - **Αρχείο Γληνού, Υπόμνημα του Τμήματος Σχολείων ξενόφωνων Πληθυσμών, Εταιρεία Εκπαιδευτικής Αναγεννήσεως, 25 Μαρτίου 1924**

Ο εκπολιτιστικός ρόλος της χωροφυλακής

- «οπλίται της χωροφυλακής και άλλων σωμάτων» οι οποίοι θα πρέπει να εκπαιδευτούν κατάλληλα και να αποκτήσουν κα εφαρμόσουν μια ευπρεπή και ευγενική συμπεριφορά απέναντι στους αντίστοιχους πληθυσμούς. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η έμφαση που δίνεται στην ευγενική και αξιοπρεπή συμπεριφορά των υπαλλήλων της Διοίκησης και του Στρατού προκειμένου να επιτευχθεί ο εθνικός στόχος της αποδοχής και υιοθέτησης του «εθνισμού και του ελληνικού πολιτισμού».
- *Στερούμενος τους δημοδιδασκάλους χρησιμοποίησα την χωροφυλακή για τον εκπολιτισμό και την καλλιέργεια του πληθυσμού»*
- ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχείο Παύλου Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14.

Αναγκαιότητα συγγραφής εγχειριδίων στη δημοτική

- Παράλληλα τονίζεται η αναγκαιότητα συγγραφής και επιβολής στα σχολεία των νέων εγχειριδίων που είναι γραμμένα στη δημοτική σύμφωνα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 και τα οποία θα γίνουν ευχάριστα αποδεκτά από τα ξενόφωνα νήπια μια και δεν ενθαρρύνουν τον σχολαστικισμό
- Νόμος 827/1917, με τον οποίο ορίστηκε επίσημα να γίνεται η σύνταξη των βιβλίων του δημοτικού σχολείου στη δημοτική (Ν. 827/ ΦΕΚ 188/5.9.1917. Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 ΒΔ περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 Αναγκαστικού ΒΔ της Προσωρινής Κυβερνήσεως)

Έννοια και περιεχόμενο του γλωσσικού εξελληνισμού

- *ο σκοπός της εξελληνίσεως των ξеноφώνων είναι πρώτα από όλα γλωσσικός. Η εκμάθηση της ελληνικής είναι πρωταρχικό μέλημα των δασκάλων. Ωστόσο η ελληνική που είναι ξένη προς τα παιδιά θα πρέπει να διδαχθεί όχι ως δεύτερη αλλά ως κυρίαρχη και μόνη, ώστε να αντικαταστήσει τη μητρική σε όλες τις γλωσσικές πράξεις. Εκείνη η νηπιαγωγός πέτυχε να εξελληνίση τελείως τα νήπια, τα οποία και κατά τα παίγνια εν τω σχολείω αλλά και εκτός αυτού ανά τας οδούς του χωρίου μόνο την ελληνική γλώσσα λαλούσι».*
- ΓΑΚ Φλώρινας, Φακ. 16, Επιθεωρητής Ιωαννίδης, Φλώρινα, 20.4.1918.

Συνέπειες από την έλλειψη των εγχειριδίων στη δημοτική γλώσσα..

- *«...σπουδαιότατον κώλυμα δια την ταχύτεραν πρόοδον των μαθητών Μπουφίου είναι κατά το έτος τούτο και το κυριώτατον διδακτικόν όργανον, το αναγνωστικόν δηλονότι βιβλίον. Μη επιτευχθείσης δια πλείστους λόγους της κυκλοφορίας νέων βιβλίων εν μεγάλη ευρύτητι ανά την περιφέρειαν Φλωρίνης, πολλά σχολεία κατεδικάσθησαν να έχωσι και κατά το έτος τούτο εν χρήσει τα παλαιά βιβλία, τα οποία απεδείχθησαν τοσοούτον ακατάλληλα δια τα τέκνα των ξενοφώνων πληθυσμών της Μακεδονίας. Η αρχαιζουσα γλώσσα ακατάληπτος ..αντί να προσελκύσωσι την αγάπην των ξενοφώνων προς την ελληνικήν γλώσσαν [...] τουναντίον την αποστροφήν προς αυτήν και το μίσος...» «ήταν ανάγκη να μεριμνήσει το σχολείο για την χρήση της ελληνικής γλώσσας καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος, την απλούστευσή της κι όχι τον στείρο σχολαστικισμό που δε βοηθούσε τα παιδιά».*

Κριτήριο αξιολόγησης των εκπαιδευτικών: ο βαθμός επίτευξης της εξελληνίσεως

- Επομένως, οι καλοί δάσκαλοι *«έχουν καταφέρει να μεταβάλλουν τα ξενόφωνα μικρά [...] εις γνήσια Ελληνόπουλα απαντώντα, διαλεγόμενα και παίζοντα πάντοτε και μόνον ελληνιστί»*, ενώ οι κακοί δάσκαλοι *«είναι παιδαγωγικώς και γραμματικώς εισέτι ακατάρτιστοι...»*, *«εις τα αθώα πλάσματα της Β' τάξεως του Δημοτικού η διδασκαλία γίνεται δια της μηχανικής εκμαθήσεως περισσοτέρων ξερών κανόνων εις την Γραμματικήν και την Αριθμητικήν»*, *«ουδέν το ελάχιστον επετέλεσεν άξιον λόγου όσον αφορά την εξελλήνισιν των ξενοφώνων [...] παιδιών»*, *«τα παιδιά του δημοτικού σχολείου Κουσκοβαίνης αμφοτέρων των φύλων και εν αυτή τη παραδόσει ενώπιον της διδ/λης και ενώπιον παντός επισκέπτου λαλούσι την εντοπίαν ξενικήν διάλεκτον και ουχί την ελληνικήν»*.
- ΓΑΚ Φλώρινας, Φάκ. 16, Επιθεωρητής Ιωαννίδης, Φλώρινα, 20.4.1918.

-
- Έμφαση δίνεται στο έργο του του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, το Συμβούλιο του οποίου προτείνει την άμεση συμβολή τους στη διαχείριση των προτεινόμενων έργων. Είναι πρόθυμος να αναλάβει αμέσως:
 - Την οργάνωση και λειτουργία των οικοτροφείων, πρακτικών σχολών και των πρακτικών γεωργικών σχολών
 - Την σύσταση των μόνιμων και τοπικών επιτροπών με μέλη του συλλόγου για τη δημιουργία δικτύου εποπτείας των εργαζομένων
 - *Σωματεία:* ίδρυση ΧΑΝ με την εποπτεία των Μητροπολιτών Μακεδονίας

-
- Η ψυχολογική ταύτιση (αλλαγές στη συμπεριφορά: ψυχολογική, κοινωνικοπολιτισμική και οικονομική προσαρμογή) (Berry 2003)

ΤΟ ΠΕΡΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΙΣΗΣ

- Οι ελίτ των Φιλελευθέρων πρόβαλαν ως μείζονος σημασίας ζήτημα εκείνο της ψυχολογικής ταύτισης των αλλόγλωσσων με τον ελληνικό πολιτισμό, προκρίνοντας στρατηγικές ήπιας προσαρμογής και ιδεολογικού φρονηματισμού.

Η ανάγκη χορήγησης υποτροφιών και βραβείων επιμέλειας

- Υποτροφίες στα διδασκαλεία Νηπιαγωγών όπου «θα καταρτίζονται νηπιαγωγοί μέλλουσαι να χρησιμεύσωσι δια την διάδοσιν της ελληνικής γλώσσης, στα οικοτροφεία για νεαρές της υπαίθρου με δωρεάν φοίτηση «όπως εκμανθάνωσι καλώς την ελληνικήν γλώσσαν, τα ελληνικά ήθη και έθιμα και εθίζωνται εις την ελληνικήν εν γένει ζωήν» (ψυχολογική ταύτιση)

Ίδρυση σωματείων

- *Σωματεία:*
- ίδρυση σωματείων, φιλολογικών, γυμναστικών, σκοπευτικών, μουσικών και δραματικών σωματείων καθώς «ερχόμενοι εις επικοινωνίαν μετά των μελών ομοίων σωματείων **θέλουν αγαπήσει περισσότερο την πατρίδα και τα ιδανικά αυτής**» (ψυχολογική ταύτιση), εμπορικών συλλόγων ή επιμελητηρίων.
- Στο πλαίσιο της επιδίωξης της μόρφωσης των ξενόφωνων στρατιωτών στον στρατό: «μορφωμένος αξιωματικός πρώην διδάσκαλος ή άλλως πρέπει να διδάσκει γράμματα τους ξενοφώνους και να προσπαθώσι να θερμάνωσι την ψυχήν αυτών υπέρ του Ελληνισμού»
-

-
- Για την εξουδετέρωση της βουλγαρικής ιδεολογίας(φορείς 250-300, καταγεγραμμένοι που υπονομεύουν το ελληνικό κράτος) προτείνεται:
 - Η εξαγορά τους και ο προσηλυτισμός τους στις ελληνικές ιδέες
 - Η απομάκρυνσή τους σε μέρη της παλαιάς Ελλάδας
 - *«Ιδιάζουσα οφείλεται μέριμνα δια τα σχολεία ωρισμένων περιφερειών, όπου πλεονάζουσι ξενόφωνοι πληθυσμοί», λόγω του έντονου εκπαιδευτικού προβλήματος «ένεκα των συνθηκών»*
 - **Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου Περί Διοικήσεως σχολείων ξενόφωνων συνοικισμών (25 Αυγούστου 1920, Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως)**
-

Η εξελληνίσις της β περιόδου των Φιλελευθέρων (1928-1932)

- **N. 2203/1920/ΦΕΚ 136/24.6.1920. Περί κατωτέρων γεωργικών σχολείων.** Ο Νόμος διέκρινε σε δύο κατηγορίες τα σχολεία της κατώτερης βαθμίδας, σε γενικά και ειδικά, με ετήσια φοίτηση
- Η έμφαση στη γεωργική εκπαίδευση είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κυβέρνησης Βενιζέλου, ο οποίος είχε αναλάβει και το χαρτοφυλάκιο του Υπουργού Γεωργίας. Από τους πρώτους νόμους που ψηφίζονται είναι ο **N.3600 «Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 7/10/1927 Ν.Δ. περί στοιχειώδους γεωργικής εκπαιδεύσεως».**
- Δήμου, Α. (2011). «Οι πρώτες προσπάθειες για τη γεωργική εκπαίδευση την περίοδο του Μεσοπολέμου. Οι θέσεις της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας», [http:// www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/dimou.htm](http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/dimou.htm)
- **N.3600/1928/ ΦΕΚ 121, 11/7/1928. Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 7/10/1927 Ν.Δ. περί στοιχειώδους γεωργικής εκπαιδεύσεως.**

-
- *Σχετικά με τα προγράμματα σπουδών*
 - Διδασκαλία μαθημάτων πρακτικών γνώσεων (γεωπονικών, ζωοτεχνικών) για τη βελτίωση των όρων της ζωής των ξενοφώνων
 - Να εξαίρωνται κατά τη διδασκαλία παντός μαθήματος γεγονότα σχετιζόμενα με την ιστορία της Μακεδονίας (η ένωση των Ελλήνων υπό τον Αλέξανδρον και το εκπολιτιστικόν αυτού έργον, η καταστροφή της Νάουσας)

.

-
- *Διδακτικό υλικό*
 - Ειδικές γνώσεις λαογραφικές, εθνογραφικές σχετιζόμενες με τη Μακεδονία που θα περιλαμβάνονται σε ειδικές εκδόσεις των εκάστοτε εγκεκριμένων βιβλίων για τους ξενόφωνους μαθητές
 - Βοηθητικά βιβλία για τη γενική και τη γλωσσική μόρφωση των μαθητών
 - Οργάνωση εκδρομών στο πλαίσιο της σχολικής ζωής
 - Οργάνωση μαθητικών κοινοτήτων και προετοιμασία διδασκάλων για αυτήν
 - Παροχή στους άπορους ξενόφωνους μαθητές γραφικής ύλης και διδακτικών βιβλίων

-
- **Αρχείο Γληνού**
 - **Προτάσεις του εκπαιδευτικού συνεδρίου Κοζάνης Περί των ξενοφώνων σχολείων (υπογράφει ο Ανώτερος Επόπτης Μανώλης Τριανταφυλλίδης, 2 Ιουλίου 1924).**

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

- Οι περιφερειακές ελίτ των Φιλελευθέρων οικοδόμησαν τα συστατικά στοιχεία της δομικής ενσωμάτωσης των αλλόγλωσσων, μιλώντας για διοικητικά μέτρα που συνδύαζαν την πρόνοια με την οικονομική και κοινωνική αναβάθμισή τους, όπως με τη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων στις αλλόγλωσσες κοινότητες και τη δημιουργία κινήτρων για την ενσωμάτωση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

ΔΟΜΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

- *Η ανάγκη για νέα διδακτήρια:* Ίδρυση νυχτερινών ή πρακτικών, επαγγελματικών ή βιοτεχνικών σχολών σε ξενόφωνους συνοικισμούς ως και μαθημάτων ελευθέρων δια τους μη φοιτώντας εις τα σχολεία
- **Νόμος 1329 Περί Πρακτικών σχολών θηλέων.** (Ν. 1329/1918/ΦΕΚ 89/ 27.04.1918. Περί πρακτικών σχολών Θηλέων). Σύμφωνα με το Νόμο οι πρακτικές σχολές θηλέων ήταν σχολεία Δημοτικής Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με το άρθρο 5 ο Υπουργός μπορούσε να συστήσει πρακτικές σχολές θηλέων σε ξενόφωνα μέρη
- **Αρχείο Γληνού, Σχέδιον νόμου: Περί Εποπτείας και διοικήσεως της εκπαιδεύσεως εν τοις ξενοφώνοις συνοικισμοίς, Αύγουστος 1920, Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως (με διόρθωση χειρόγραφη : Περί εποπτείας και διοικήσεως σχολείων ξενοφώνων συνοικισμών).**

-
- Δημιουργία δρόμων και οδών για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας, συγκοινωνίας και μεταφοράς αγαθών με τους Έλληνες εμπόρους
 - *Η ανάγκη για νέα διδακτήρια και εκπαίδευση:* η μόρφωση των κατάλληλων νηπιαγωγών με την ίδρυση οικοτροφείων όπου υπάρχουν Παρθεναγωγεία και κυριαρχεί ο βουλγαρόφωνος πληθυσμός
 - *Προτάσεις για τύπους σχολείων:* ίδρυση οικοτροφείων όπου κυριαρχεί ο βουλγαρόφωνος πληθυσμός
 - *Ίδρυση Νηπιαγωγείων:* κατά μήκος των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, όπου λειτουργούν βουλγάρικα σχολεία και νηπιαγωγεία και στις κοινότητες όπου ο πληθυσμός είναι είτε μικτός είτε αμιγώς βουλγαρόφωνος
 - *Ίδρυση Πρακτικών γεωργικών σχολών* «δια των οποίων θα μεταδοθώσι δια κατάλληλων γεοπόνων εις τους χωρικούς πρακτικά γνώσεις»

-
- *Από Τμήμα Β Πολιτικών, Υπουργείου Εξωτερικών, αναφορά στην ανάγκη για την ίδρυση δύο οικοτροφείων εν τη Γενική Διοικήσει Κοζάνης – Φλωρίνης.*
 - Ο διορισμός Επιθεωρητών εκπαίδευσης στα Νηπιαγωγεία, τα διδασκαλικά των Νηπιαγωγών και τα δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων
 - Η ίδρυση Γραφείου Εκπαιδευτικού στις γενικές διοικήσεις για ζητήματα ξενόφωνων
 - Η συγκρότηση Εκπαιδευτικού Συμβουλίου στην Αθήνα για τα παραπάνω ζητήματα
 - Οι δικαιοδοσίες στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο για την επίλυση των ανωτέρω ζητημάτων
 - Η ίδρυση Τμήματος ξενόφωνων πληθυσμών στο Υπουργείο Παιδείας
 - Ο Γενικός Επιθεωρητής για εκπαίδευση ξενόφωνων πληθυσμών

-
- *Προτάσεις για τύπους σχολείων: Νυχτερινά σχολεία για αγόρια και Κυριακά σχολεία για κορίτσια με ειδικά διαμορφωμένα προγράμματα σπουδών*
 - *Ίδρυση Νηπιαγωγείων: λειτουργία νηπιαγωγείων όπου υπάρχουν πάνω από 10 νήπια (γενικά σε όλα τα αρχεία προσδίδεται έμφαση στην προσχολική αγωγή)*
 - *Λειτουργία δημοτικών σχολείων εξατάξιων*
 - *Όπου υπηρετούν πάνω από δύο διδάσκαλοι μαζί με τις νηπιαγωγούς «δέον οι ημίσεις τουλάχιστον να είναι θήλεις»*
 - *Καμία θέση κενή σε κανένα ξενόφωνο σχολείο πάνω από ένα μήνα*
 - *Ίδρυση δανειστικών βιβλιοθηκών*
 - *Να ελεγχθεί με αυστηρούς ελέγχους η τήρηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία*

Παροχή κινήτρων: ο Γληνός πρότεινε

- α) την αύξηση των αποδοχών μέχρι και του διπλάσιου από το κανονικό με ανάλογα επιδόματα που εξαρτιόταν από την αποτελεσματικότητα του δασκάλου και από την μακροχρόνια υπηρεσία του στα ξενόφωνα μέρη
- β) η θητεία στα εν λόγω σχολεία να λογίζεται διπλή για την προαγωγή και την αύξηση του μισθού
- γ) την προαγωγή των υποδιδασκάλων σε δημοδιδάσκαλους μετά από ορισμένα έτη προϋπηρεσίας
- δ) το υπόλοιπο της στρατιωτικής θητείας μετά από τρίμηνη παραμονή στο στρατό των δημοδιδασκάλων να υπηρετείται στα ξενόφωνα μέρη
- ε) ηθικές αμοιβές

-
- **Αρχείο Γληνού, Προτάσεις του εκπαιδευτικού συνεδρίου Κοζάνης Περί των ξενοφώνων σχολείων (υπογράφει ο Ανώτερος Επόπτης Μανώλης Τριανταφυλλίδης, 2 Ιουλίου 1924).**

-
- στ) να παρέχεται στις δασκάλες μετά από δεκαετή υπηρεσία αμοιβή σε είδος, δηλαδή προίκα, εφόσον παντρεύονταν και διέμεναν οριστικά στα μέρη αυτά
 - ζ) την παροχή πλούσιας κατοικίας ή την κατασκευή διαμερίσματος για τους εκπαιδευτικούς σε όλα τα νεόδμητα ή υπό κατασκευή σχολεία
 - η) προκαταβολές οδοιπορικών εξόδων, εξόδων εγκατάστασης και μισθού στους αποσπασμένους και νεοδιόριστους εκπαιδευτικούς
 - θ) την ευχέρεια διορισμού σε θέσεις δασκάλων και άλλων λειτουργών που δεν διέθεταν τα προσόντα δασκάλου, όπως αξιωματικών και ιερέων.

Κίνητρα για τους δασκάλους

- **A) επιπλέον επιδόματα και άλλες παροχές,**
- **μία εκ των οποίων είναι να λαμβάνεται διπλή η θητεία των διδασκάλων σε βουλγαρόφωνες κοινότητες**
- B) εισαγωγή αγροτικών μαθημάτων προκειμένου να προσαρμοσθούν περισσότερο στις τοπικές ανάγκες των ξενόφωνων πληθυσμών (με στόχο την ψυχολογική ταύτιση με την πατρίδα που νοιάζεται)

-
- *« Περί των ληπτέων μέτρων για την εκπαίδευσιν των ξενοφώνων συνοικισμών» ισχύουν αυτά που έχουν ήδη γραφεί και προτείνονται σχεδόν όλα στο Υπόμνημα Περι Εξελληνίσεως των εν Μακεδονία και Θράκη ξενοφώνων Προς το Συμβούλιον του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων υπογεγραμμένο από Π. Καλλιγά και Σ Δέλτα, στις 10 Μαΐου 1920 :*

-
- **Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ**

-
- Η πρόκριση του μοντέλου της «εξελληνίσεως δια της εκπαιδεύσεως» είναι αποτέλεσμα των εκλογικών σκοπιμοτήτων των Φιλελευθέρων ή αποτελεί έκφραση ενός εθνικού οράματος;

Οι Φιλελεύθεροι και το δακύβευμα της εθνικής ολοκλήρωσης

- Η πολιτική πλατφόρμα των Βενιζελικών ήταν συνυφασμένη με τον στόχο της εθνικής ολοκλήρωσης.
- Η συγκεκριμένη πλατφόρμα εδραιώθηκε αμέσως μετά την επιτυχία των βαλκανικών πολέμων που οδήγησαν στην προσάρτηση των Νέων Χωρών και στον διπλασιασμό της έκτασης του Ελληνικού Βασιλείου.
- Προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της πλατφόρμας αυτής ήταν η υπογραφή, στις 10 Αυγούστου 1913, της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, η οποία ρύθμιζε τα εδαφικά όρια των βαλκανικών κρατών.
- Ασπρέας, Γ. Κ. (1924). *Η πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821-1924*. τ. Γ., Αθήνα. Χρήσιμα βιβλία.
- Vlasidis, V. (1998). Consequences of the demographic and social rearrangement to the Vlach speaking element of Greek Macedonia 1923-1926. *Revue des etudes sud-east europeennes*, 3 b, σ. 155.

ΤΟ ΔΙΑΚΎΒΕΥΜΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΉΣ ΟΛΟΚΛΉΡΩΣΗΣ

- Οι πρώτες συνυποδηλώσεις της πολιτικής αυτής έγιναν έκδηλες τον Αύγουστο του 1914, με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ο Βενιζέλος άρχισε να επιδιώκει τη συμμαχία της Ελλάδας με την Αντάντ (Entente).
- Η ακαδημαϊκή έρευνα συνηγορεί πως κύρια αιτία για αυτή την επιλογή του Βενιζέλου ήταν η άποψή του πως επρόκειτο για μια ευκαιρία που θα οδηγούσε στην ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος των «αλύτρωτων» ελληνικών πληθυσμών.
- Όσο και αν μια τέτοια επιλογή θα μπορούσε να θεωρηθεί πως αντέβαινε στους όρους του ρεαλισμού, αποδείχτηκε πολύ γρήγορα πως αυτή ακριβώς η επιλογή δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την υλοποίηση του στόχου της εθνικής ολοκλήρωσης και διασφάλιζε την πολιτική ηγεμονία των Φιλελευθέρων, εξαιτίας της συνάντησής της με τις επιδιώξεις και τα συμφέροντα της αστικής τάξης.
- Στρέιτ, Γ. (1964 -1966). Ημερολόγιον, *Αρχείον*, τ. 1 &2, Α και Β, Αθήνα: ιδ.έκδοση.
- Μαυρογορδάτος (2016), ό.π., σ. 36-37.

-
- Τον Ιανουάριο του 1915, η Αγγλία, εξ ονόματος της Αντάντ, υποσχέθηκε στην Ελλάδα «σοβαρά ανταλλάγματα» στη Μικρά Ασία, αν βοηθούσε τη Σερβία. Μάλιστα, μία πολύ συγκεκριμένη πολιτική παρέμβαση προς την κατεύθυνση της εθνικής ενσωμάτωσης περιοχών με ομοεθνή πληθυσμό στη Μικρά Ασία, εκδηλώθηκε από τον Βενιζέλο, τον Φεβρουάριο του 1915, όταν πρότεινε στον βασιλιά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην επιχείρηση των Δαρδανελίων, η οποία θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την απόκτηση, από τη μεριά της Ελλάδας, των ήδη υπεσχημένων εδαφικών παραχωρήσεων στη Μικρά Ασία.

- Βενιζέλος, ό.π., σ.72· Μαυρογορδάτος (2016), ό.π., σ. 43.

-
- Εμμένοντας στην πολιτική της εθνικής ολοκλήρωσης, ο Βενιζέλος, στις 8 Σεπτεμβρίου 1915, και ενώ αναμενόταν η επίθεση της Βουλγαρίας στη Σερβία, επικαλούμενος την ελληνοσερβική συνθήκη, προσκάλεσε τους συμμάχους να στείλουν στρατό, για να βοηθήσουν τη Σερβία, μέσω του λιμανιού της Θεσσαλονίκης. Ακολούθησε η απόβαση των Αγγλογάλλων στη Θεσσαλονίκη.
 - Λεονταρίτης, ό.π.

-
- **Οι Φιλελεύθεροι και οι εκλογικές σκοπιμότητες**

Οι δημογραφικές συνθήκες και τα εκλογικά αποτελέσματα

- Φαίνεται όμως πως η πολιτική στρατηγική της εθνικής ολοκλήρωσης δεν είχε στο πεδίο της πολιτικής σύγκρουσης τα αναμενόμενα κέρδη. Οι Νέες Χώρες που είχαν ενσωματωθεί στο ελληνικό κράτος με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, είχαν μεταβάλει τους όρους του παιχνιδιού. Χαρακτηριστική ήταν η αναφορά, το 1913, της Διεθνούς Επιτροπής Carnegie, η οποία, παρουσιάζοντας τη δημογραφική εικόνα των Νέων Χωρών, είχε επιβεβαιώσει την ύπαρξη πλειοψηφίας αλλοεθνών ή αλλόγλωσσων πληθυσμών σε αυτές τις περιοχές.
- Γούναρης, Β. (2010). *Το Μακεδονικό Ζήτημα από τον 19^ο ως τον 21^ο αιώνα. Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 52.

-
- **Μέσα στο νέο συγκείμενο που προαναφέρθηκε, η πολιτική ηγεμονία των Φιλελευθέρων είχε αρχίσει να κλονίζεται σημαντικά. Γιατί ναι μεν οι εκλογές της 31^{ης} Μαΐου 1915 έφεραν στην πρωθυπουργία τον Ελευθέριο Βενιζέλο, μείωσαν όμως καθοριστικά την κοινοβουλευτική δύναμη της παράταξής του, αφού, εξαιτίας της ψήφου των αλλοεθνών ή αλλόγλωσσων πληθυσμών, η παράταξη αυτή είχε χάσει τις 69 από τις 74 έδρες της στη Μακεδονία.**

- Οικονόμου, Ν. (1989). «Οι δύο γενικές εκλογές του 1915», στο Θ. Βερέμης και Γ. Γουλιμής (επιμ). *Ελευθέριος Βενιζέλος-Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του*. Αθήνα: Γνώση, σ. 367-385.
- Γκλαβίνας, Γ. (2013). *Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923). Από την ενσωμάτωση στην ανταλλαγή*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.
- Μαυρογορδάτος (2016), *ό.π.*, σ. 59.

-
- Στις 21 Σεπτεμβρίου 1915 σημειώθηκε μια νέα παραίτηση του Βενιζέλου, μετά από την πίεση που του ασκήθηκε από τον βασιλιά, για τις δηλώσεις του στη Βουλή, που ανέφεραν ως επικείμενη τη σύγκρουση με τη Γερμανία. Αυτή τη φορά ο Βενιζέλος απείχε από τις εκλογές της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1915.
 - Η αδυναμία των Φιλελευθέρων να ελέγξουν την εκλογική συμπεριφορά των αλλόγλωσσων απέβη κατά τη γνώμη μας μοιραία: Στις 1 Νοεμβρίου 1920 ο Βενιζέλος έχασε τις εκλογές για την Αναθεωρητική Βουλή, αφού έλαβε 118 έδρες, επί συνόλου 369. Η απώλεια των εκλογών από τον Βενιζέλο ερμηνεύτηκε από την ακαδημαϊκή έρευνα ως αποτέλεσμα πολλών μεταβλητών, αλλά και της πολιτικής συμπεριφοράς των αλλογλώσσων

-
- Η ανάγνωση των αποτελεσμάτων των εκλογικών αναμετρήσεων καταδείκνυε με εύλογο τρόπο ότι ο στόχος της εθνικής ολοκλήρωσης οδηγούσε τους αλλόγλωσσους στην αρνητική ψήφο απέναντι στους φιλελεύθερους, με το σκεπτικό ότι η εθνική πολιτική δεν τους συμπεριλάμβανε.
 - Αντίθετες με το όραμα της εθνικής ολοκλήρωσης ήταν και οι φιλοβασιλικές παρατάξεις που αποτελούσαν την αντιπολίτευση των Φιλελευθέρων

ΟΙ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΚΑΙ Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΑ ΞΕΝΟΦΩΝΑ ΧΩΡΙΑ

- υλοποιήθηκε μέσα από τις διατάξεις των εκπαιδευτικών νόμων οι οποίοι
- α) διαμόρφωσαν ένα πλέγμα κινήτρων για την εξεύρεση δασκάλων
- N. 402/1914 ΦΕΚ 348/25.11.1914.
- Περί κυρώσεως του από 19 Αυγούστου 1914 ΒΔ Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως των Νέων Χωρών.

-
- γ) καθόρισαν ειδικό επίδομα για την άσκηση του επαγγέλματος του δασκάλου σε ξενόφωνους οικισμούς.
 - δ) έδωσαν στον Υπουργό τη δυνατότητα I) να αποσπά δημοδιδασκάλους για τους ξενόφωνους συνοικισμούς.. ΝΔ/1919/ΦΕΚ 91/30.04.1919.
 - *Περί αποσπάσεως διδασκάλων εκ σχολείων της Παλαιάς Ελλάδος εις σχολεία ξενοφώνων συνοικισμών της Νέας Ελλάδος.*
 - II) να συνιστά πρακτικές σχολές θηλέων σε ξενόφωνα μέρη της Μακεδονίας και της Ηπείρου

ΑΡΧΕΙΟ ΓΛΗΝΟΥ: ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ & Η ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΛΛΟΓΛΩΣΣΩΝ-ΞΕΝΟΦΩΝΩΝ (1917-1920)

- Ν. 301/1914/ ΦΕΚ 282/4.10.1914. Περί κατωτέρων πρακτικών γεωργικών σχολείων
για τους απόφοιτους δημοτικών σχολείων ηλικίας 14-19 χρόνων, των οποίων οι γονείς
ασχολούνταν αποκλειστικά με τη γεωργία.

-
- **Νόμος 1332/1918** ο οποίος άλλαξε το σύστημα συγγραφής, έγκρισης, αριθμού και διάρκειας ισχύος των εκπαιδευτικών εγχειριδίων. (Ν. 1332/ ΦΕΚ 89/27.04.1918. Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινων του Νόμου 827 περί διδακτικών βιβλίων).
 - **Ν.1386/1918/ΦΕΚ 98/5.5.1918**. Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Νόμου 825, ως εκωδικοποιήθη δια του ΒΔ /8.10.1917 και του **Νόμου 1067** ως εκωδικοποιήθη δια του ΒΔ 21.12.1917

ΣΥΜΠΕΡΆΣΜΑΤΑ

- Η απάντηση στο ερώτημα όπως, έχει τεθεί στον τίτλο, είναι πολυσήμαντη: Οι Φιλελεύθεροι είχαν κάθε συμφέρον να εξελληνίσουν τους σλαβόφωνους, οι οποίοι μαζικά και μόνιμα ψήφιζαν αντιβενιζελικούς. Ωστόσο η συγκεκριμένη πολιτική της εθνικής ολοκλήρωσης, η οποία περιλάμβανε και την αφομοίωση των ξενοφώνων, ήταν το κυρίαρχο σύνθημα που βρισκόταν στον πυρήνα της πολιτικής πλατφόρμας των Φιλελευθέρων.
- Και είναι γεγονός ότι, χωρίς τον στόχο της επέκτασης και εθνικής συνοχής του κράτους, η πολιτική υπόσταση των Φιλελευθέρων και η διαφορά τους με τους συντηρητικούς θα αφανιζόταν. Άρα το εθνικό όραμα ήταν η πεμπτούσια της πολιτικής τους.